
**ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРІОРИТЕТИ,
РЕФОРМУВАННЯ, СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ**

УДК 159.922

В.І. Барко,
доктор психологічних наук

В.О. Криволапчук,
доктор юридичних наук, професор

В.П. Остапович,
кандидат юридичних наук

В.В. Барко,
кандидат педагогічних наук

**ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Стаття присвячена розгляду питань удосконалення нормативно-правового забезпечення психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України. Аналізується вітчизняний і зарубіжний досвід організації та проведення психологічної підготовки поліцейських, результатом якої має бути високий рівень мотивації професійної діяльності, розвиток професійно важливих індивідуально-психологічних якостей, формування здатності успішно протидіяти стресовим чинникам, конфліктам та іншим деструктивним факторам. Наводяться пропозиції щодо розробки нормативних документів для організації та здійснення психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України.

Ключові слова: поліція, правоохоронні органи, психологічна підготовка, нормативно-правове забезпечення, мотивація, стрес, конфлікт.

Статья посвящена рассмотрению вопросов совершенствования нормативно-правового обеспечения психологической подготовки полицейских Национальной полиции Украины. Анализируется отечественный и зарубежный опыт организации и проведения психологической подготовки полицейских, результатом которой должен быть высокий уровень мотивации профессиональной деятельности, развитие профессионально важных индивидуально-психологических качеств, формирование способности успешно противодействовать стрессам, конфликтам и другим деструктивным факторам. Представлены предложения относительно разработки нормативных документов для организации и осуществления психологической подготовки полицейских Национальной полиции Украины.

Ключевые слова: полиция, правоохранительные органы, психологическая подготовка, нормативно-правовое обеспечение, мотивация, стресс, конфликт.

Paper is devoted to consideration of some problems connected with improvement of legal regulation of psychological training of Ukrainian National Police' officers. The authors analyzed national and foreign experience of police psychological training, that designed for the improvement of motivation of police officers' professional activity, development of important personal psychological qualities, ability to cope with stress, conflicts and other destructive factors. Also there are given several propositions for the

development of legal regulation of psychological training of Ukrainian National Police' officers.

Keywords: *police, law enforcement bodies, psychological training, legal regulation, motivation, stress, conflict.*

Національна поліція України (НПУ) являє собою новий державний правоохоронний орган. Відповідно до Закону України від 02.07.2015 № 580-VIII "Про Національну поліцію" завданнями її діяльності є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Дослідження зарубіжних авторів свідчать про те, що складні умови роботи поліцейських нерідко призводять до появи психологічних проблем: конфліктів, невдоволення, посттравматичних стресових розладів, схильності до девіантної поведінки і професійної деформації тощо [1; 7–14]. Тому важливим напрямом підвищення ефективності функціонування нового правоохоронного органу є забезпечення психологічної підготовки поліцейських до умов професійної діяльності. Результатом такої психологічної підготовки має бути високий рівень мотивації професійної діяльності; розвиток комунікативного потенціалу, навичок емоційної саморегуляції, а також інших професійно важливих індивідуально-психологічних якостей; формування здатності успішно протидіяти стресовим чинникам, конфліктам та іншим деструктивним факторам. Оскільки поліція є новим правоохоронним органом нашої держави, то наразі ще не напрацьовано власного досвіду стосовно психологічної підготовки поліцейських до діяльності. Також поки що не розроблено відповідне нормативно-правове забезпечення такої підготовки. Крім того необхідно зауважити, що у зазначеному законі нічого не говориться про систему професійної (у тому числі психологічної) підготовки поліцейських. Тому метою статті є розкриття можливих напрямів удосконалення нормативно-правового забезпечення психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України як важливої умови підвищення ефективності її діяльності.

Аналіз теорії та практики психологічної підготовки поліцейських показав, що цьому питанню приділяли увагу багато вітчизняних і зарубіжних науковців (О.М. Бандурка, В.І. Барко, Б.Г. Бовін, О.В. Землянська, І.В. Клименко, В.О. Криволапчук, О.І. Кудерміна, Л.А. Кириєнко, Ю.В. Котляр, П.В. Макаренко, В.С. Медведєв, М.І. Мягких, В.Є. Петров, І.І. Пампура, А.М. Цильмак, О.В. Шаповалов, С.І. Яковенко; М. Альберт, М. Мескон, П. Мучинські, Р. Роберт, М. Свон, Ф. Хедоурі, Р. Чарльз та інші). Науковці системи МВС присвятили значну увагу питанням організації та проведення психологічної підготовки правоохоронців, ними розроблено чимало навчально-методичних і практичних посібників, статей і методичних рекомендацій. Можна виокремити найбільш корисні посібники і рекомендації, в яких висвітлюються проблеми здійснення психогієни професійної діяльності працівників правоохоронних органів, профілактики порушень службової дисципліни і законності в їхній діяльності, впровадження сучасних тренінгових технологій у систему професійної підготовки особового складу, психологічного забезпечення діяльності працівників МВС та військовослужбовців Національної гвардії, використання проєктивних психодіагностичних методів з метою вивчення особистості правоохоронців, формування прихильності до здорового способу життя,

профілактики самогубств серед особового складу, протидії корупції тощо. Проте питання психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України залишається малодослідженим. Для вирішення питань нормативно-правового забезпечення такої підготовки варто звернутися до досвіду роботи правоохоронних органів України та поліції зарубіжних країн.

В Україні напрацьовано чимало нормативних актів, присвячених проблематиці забезпечення психологічної підготовки працівників системи МВС. Варто згадати наказ МВС України від 28.07.2004 № 842 “Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС України”, у якому визначено функції, завдання, етапи психологічного забезпечення і супроводу діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ, структура і напрями діяльності психологічної служби МВС України. Заслуговує на увагу наказ МВС України від 17.06.2010 № 246 “Про організацію професійної орієнтації населення щодо набуття професій працівників МВС України”, яким передбачено систему профінформаційних, профконсультаційних, профвідбірних заходів, спрямованих на поповнення лав міліції та навчальних закладів МВС України кандидатами на роботу і навчання, які найбільше відповідають комплексу вимог до майбутніх правоохоронців. Важливою віхою на шляху вдосконалення психологічної підготовки особового складу стала Комплексна програма вдосконалення бойової та психологічної підготовки особового складу органів та підрозділів внутрішніх справ України, затверджена наказом МВС України від 26.05.2005 № 385. Варто також пригадати Програму психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ на 2013–2017 роки, затверджену наказом МВС від 07.02.2012 № 112, якою передбачено проведення організаційних, наукових, практичних, лікувально-профілактичних заходів щодо вдосконалення психологічного супроводу і професійної психологічної підготовки особового складу. Так, п. 1.3.1 орієнтує науковців на розробку ефективних технологій психопрофілактичної та психокорекційної роботи, створення сприятливих умов професійної діяльності, зміцнення мотивації особового складу; пп. 1.7.2 і 1.7.3 – на підвищення психологічної стійкості та надійності працівників у ризиконебезпечних ситуаціях і психологічну профілактику професійної деформації персоналу. Пункти 3.4 і 3.6 Програми націлюють психологів на своєчасне виявлення осіб, які потребують психологічної уваги з причин психологічної вразливості, схильності до порушень дисципліни, на навчання особового складу методам профілактики і подолання негативних психічних станів, прийомам саморегуляції, навичкам вирішення проблемних життєвих ситуацій, формування психологічної впевненості.

Зарубіжні дослідники також приділяють значну увагу питанням психологічної підготовки поліцейських і ролі керівника в цьому процесі. Сучасним напрямом поліцейського менеджменту в країнах заходу є проактивний підхід, який базується на ідеї психологічної профілактики проблем у поліцейській організації за рахунок: а) забезпечення гуманістичного підходу до працівників; б) мотивації і стимулювання роботи поліцейських, їх особистісного розвитку; в) організації командної роботи та лідерства в підрозділах [3; 4].

У зарубіжних країнах нормативно передбачено проведення ретельного професійного психологічного відбору кандидатів на роботу в поліцію. Кадрові апарати надають великого значення врахуванню їхніх психологічних якостей і здібностей, стану психічного здоров'я і стресостійкості. У поліції США і Великобританії законодавчо закріплені кількадевні процедури професійного відбору кандидатів, під час яких вивчається психологічна готовність до роботи в поліції. Ще на початку 50-х років ХХ століття в США нормативно затверджений перелік

якостей, які потрібні поліцейському; при відборі керуються вимогами, які передбачають: громадянство; досягнення певного віку; відсутність кримінального минулого; обов'язковий рівень освіти; відповідний характер і моральні якості; відсутність фізичних, емоційних і психічних недоліків; проходження співбесіди, що встановлює здатність кандидата до спілкування, емоційні особливості, деякі риси характеру. Американські вимоги взяті за основу в багатьох країнах світу, наразі їх можливо об'єднати в чотири групи: а) інтелект і освіта, б) особистість і міжособистісні стосунки, в) темперамент і характер, г) здатність до професійного й особистісного розвитку [6, с. 25].

В усіх поліцейських формуваннях претенденти на службу в поліцію обстежуються психологом. Інструментами такого обстеження є співбесіди, суб'єктивні опитувальники й об'єктивні тести, ділові та рольові ігри, поліграфні опитування, тренінги. Зазвичай співбесіду з кандидатом проводить чиновник кадрового апарату або особисто начальник поліції. Якщо результати співбесіди і тестування виявляються задовільними, видається наказ про зарахування до поліції, що, як правило, означає направлення на навчання і подальше проходження служби. Нерідко прийому на роботу передують конкурс, першу стадію якого становить усна співбесіда, друга складається з усних і письмових тестів; за результатами конкурсу складається список кандидатів. Відібрані кандидати зараховуються на службу до поліції з проходженням випробувального терміну. У США він не перевищує одного року, у Великобританії – двох [7, с. 112].

До речі, психологічні або психосоціальні служби працюють у поліціях усіх розвинутих країн. У Німеччині перед такою службою стоять завдання: формування психологічної готовності поліцейських до діяльності, профілактика суїцидів; допомога службовцям у разі стресових ситуацій, при виникненні депресії, страхів; консультування поліцейських, коучинг для керівників, проведення лекцій, семінарів і тренінгів. У поліції Баварії існує інститут службовців на громадських засадах, вони виконують роль консультантів. У деяких землях Німеччини створені також Центральні психологічні служби поліції. Їхні завдання також спрямовані на формування психологічної готовності та надійності персоналу, збереження психологічного здоров'я, підтримку оперативної роботи; консультування і профілактику постстресових розладів тощо [2, с. 35].

З метою психологічної підготовки в поліціях зарубіжних країн широко застосовується технологія соціально-психологічного тренінгу. Основними її цілями є: розкриття особистісного потенціалу і перспектив професійного росту поліцейських; виявлення їхніх здібностей і можливостей; допомога у протидії кризовим явищам, стресам і емоційному вигоранню; розвиток комунікативних навичок; допомога у плануванні життя і службової кар'єри. Тренінги ґрунтуються на засадах гуманістичної психології, досвід його використання в поліцейських школах, зокрема у м. Брамсхілі (Великобританія), свідчить про інтерес із боку поліцейських і його високу ефективність. Окремі тренінги (“Підготовка до проактивного поліцейського управління”; “Побудова команди”; “Ефективне лідерство”) присвячені психологічній підготовці поліцейських менеджерів.

Аналіз публікацій також свідчить про те, що в поліцейських організаціях зарубіжних країн багато уваги приділяють підтриманню рівня працездатності й емоційного стану, наданню поліцейським допомоги при розв'язанні проблемних ситуацій, конфліктів. Це здійснюється з використанням багатьох методів, засобів і прийомів. Так, при заступанні поліцейського на певну робочу зміну у поліції Нью-Йорка (США) враховуються цикли – поведінковий, фізичний і психологічний, що суттєво підвищує ефективність роботи працівника і зменшує стомлюва-

ність. Дослідження науковців (Е. Янгстром) присвячені зменшенню негативного впливу шкідливих чинників професійної діяльності на психіку поліцейських, підтримці працездатності, розвитку стресостійкості, розробці методів аутотренінгу [12, с. 217].

У поліції РФ значна увага приділяється розробці спеціальних програм, спрямованих на здійснення психопрофілактичної роботи з особовим складом. Психопрофілактичні та психокорекційні заходи мають на меті зняття негативної дії стресу, підвищення професійної мотивації. При появі емоційного вигорання увага звертається на поліпшення умов праці, характер взаємовідносин у колективі, розподіл навантаження. При цьому практикуються такі напрями психопрофілактичної роботи: допомога у визначенні короткострокових та довгострокових цілей; навчання використанню “тайм-аутів”, періодів відпочинку в робочий час; вироблення навичок саморегуляції; забезпечення стратегії і тактики професійного розвитку та самовдосконалення; опрацювання можливостей уникнення непотрібної конкуренції; насичення позитивними емоціями, вироблення навичок саморефлексії; планування заходів щодо підтримки хорошої фізичної форми тощо [8, с. 5].

Поліцейські Національної поліції України здійснюють професійну діяльність у складних (іноді – екстремальних) умовах. Узагальнення характеристик сучасної поліцейської діяльності, здійснене багатьма науковцями, та власні дослідження уможливили відокремлення основних її психологічних характеристик, які вирізняють її серед інших видів професійної діяльності. До них належать: спрямованість на забезпечення законності та дотримання прав людини, необхідність швидко приймати рішення і висока відповідальність за них, забезпечення сервісної функції для населення, владні повноваження, емоційна насиченість і напруженість, психофізичні навантаження, наявність організаційних і екстремальних чинників, специфічність об’єктів професійної управлінської діяльності, толерантність до невизначених ситуацій; лідерство і командна робота, врахування гендерних особливостей, гуманістична і творча спрямованість тощо. Очевидно, що виконання поліцейським службових обов’язків потребує правових і психолого-педагогічних знань, багатьох спеціальних умінь, а також низки професійно важливих індивідуально-психологічних якостей (психофізіологічних, інтелектуальних, мотиваційних, характерологічних, емоційно-вольових).

Для ефективної діяльності сучасні поліцейські мають пройти ретельний професійний психологічний відбір і наступну професійну підготовку, складовою якої є підготовка психологічна.

Психологічна підготовка поліцейського має на меті формування високого рівня психологічної готовності до професійної діяльності. Це тривалий процес, який починається на етапі початкової професійної підготовки і триває впродовж усієї професійної діяльності. Програми психологічної підготовки поліцейських розробляються науковцями системи МВС, безпосередню психологічну підготовку здійснюють практичні психологи підрозділів поліції та їх керівники під час психологічного супроводу навчання та професійної діяльності поліцейських [1; 14].

Наразі в Україні відсутня нормативно-правова база проведення психологічної підготовки поліцейських. Тому розробка низки нормативно-правових актів, тобто актів, які містять правові норми (правила поведінки), розраховані на визначене коло осіб, підприємств, установ, організацій системи МВС, і якими були б урегульовані питання, пов’язані з організацією і проведенням такої психологічної підготовки, є надзвичайно актуальною. Як відомо, до нормативно-правових актів належать: а) положення – акт, що встановлює структуру і функцію певного органу

або визначає порядок певної діяльності; б) інструкція (настанова) – акт, що встановлює порядок застосування актів законодавства, а також порядок здійснення будь-якої діяльності; в) правила – вид правових норм, що регламентують діяльність галузі виробництва, чи окремих вид діяльності; г) програма (концепція) – акт, що визначає пріоритетні напрями розвитку певного органу чи діяльності, однак може не містити чітко встановлених правових норм, адресного спрямування, не визначати рівні та об'єкти відповідальності. Зазвичай нормативно-правові акти затверджуються та впроваджуються розпорядчими документами (наказами, директивами, постановами, розпорядженнями, рішеннями).

З метою підвищення ефективності діяльності Національної поліції України вбачається доцільним насамперед розроблення Комплексної програми організації та проведення психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України, яка б затверджувалась і впроваджувалась відповідним наказом НПУ чи МВС України. Комплексна програма має визначити пріоритетні напрями психологічної підготовки поліцейських, її завдання, етапи, форми, методи і засоби; вказати суб'єкти психологічної підготовки, визначити її терміни тощо.

Другим важливим нормативним документом, спрямованим на покращення психологічної підготовки особового складу Національної поліції України, має стати Положення про службу психологічного забезпечення професійної діяльності поліцейських Національної поліції України, що також мало б затверджуватися і впроваджуватися відповідним наказом НПУ чи МВС України. Положення має визначити зміст психологічного забезпечення як системи організаційних та психологічних заходів, спрямованих на вдосконалення роботи з персоналом та підвищення ефективності службової діяльності поліції, врегулювати питання організації служби психологічного забезпечення діяльності поліції, визначити завдання, функції та основні методи здійснення зазначеного виду діяльності, повноваження психологів та порядок виконання покладених на них функцій.

Нарешті, ще одним нормативно-правовим актом, спрямованим на поліпшення психологічної підготовки особового складу Національної поліції України, має стати Положення про організацію професійного психологічного відбору кандидатів на службу в Національну поліцію України, яке б знову ж таки затверджувалось і впроваджувалося відповідним наказом НПУ чи МВС України. Таке положення має визначити мету і пріоритетні завдання професійного психологічного відбору кандидатів на службу в Національну поліцію, суб'єктів відбору, вимоги до кандидатів, порядок проведення відбору, рівні готовності до службової діяльності, критерії та показники професійної придатності особи до роботи в поліції, методи та засоби проведення відбору тощо.

Висновки. Професійна діяльність поліцейських Національної поліції України належить до складних видів професійної діяльності. Вона супроводжується значними психофізіологічними і фізичними навантаженнями на працівників, багатьма чинниками ризику для їх життя і здоров'я, характеризується стресогенністю, необхідністю протидіяти кримінальному оточенню, використовувати заходи фізичного впливу, вогнепальну зброю, спеціальні засоби тощо. Важливим напрямом підвищення ефективності функціонування нового правоохоронного органу є забезпечення психологічної підготовки поліцейських до умов професійної діяльності. Результатом такої психологічної підготовки має бути високий рівень мотивації професійної діяльності поліцейських, розвиток комунікативного потенціалу і навичок емоційної саморегуляції, формування здатності успішно протидіяти стресовим чинникам, конфліктам та іншим деструктивним факторам тощо.

На разі в Україні відсутня нормативно-правова база проведення психологічної підготовки поліцейських. Тому видається вкрай актуальним розробка низки нормативно-правових актів, якими були б урегульовані питання, пов'язані з організацією і проведенням психологічної підготовки поліцейських.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бобкова И.Е.* Психологическое сопровождение профессионального развития руководителей структурных подразделений территориальных органов внутренних дел на начальном этапе управленческой карьеры / И.Е. Бобкова // Психопедагогика в правоохранительных органах. - 2014. - № 2 (57). - С. 27–30.
2. *Литвинова Г.А.* Социально-психологическое обеспечение деятельности полиции Баварии (Германия) / Г. А. Литвинова // Юридическая психология. - 2010. - № 3. - С. 32–36.
3. *Мучински П.* Психология, профессия, карьера / П. Мучински. - 7-е изд. - СПб. : Питер, 2004. - 539 с.
4. *Мескон М.Х.* Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. - М. : Дело, 1992. - 702 с.
5. *Поляков А.В.* Психологическое сопровождение сотрудников полиции / А.В. Поляков // Ученые записки СПбГИПСР. - 2014. - Вып. 2. - Т. 22. - С. 53–57.
6. *Свон Р.Д.* Эффективность правоохранительной деятельности и ее кадровое обеспечение в США и России / Р.Д. Свон. - СПб. : Алетей, 2000. - 296 с.
7. *Чарльз М.Т.* Современное состояние и перспективы профессиональной подготовки сотрудников полиции (милиции) США и России / М.Т. Чарльз. - СПб. : Алетей, 2000. - 268 с.
8. *Федотов А.Ю.* Системно-структурный подход в профессиональной подготовке сотрудников ОВД / А.Ю. Федотов // Психопедагогика в правоохранительных органах. - 2015. - № 1 (60). - С. 3–6.
9. *Цветков В.Л.* Полицейская психология: опыт Испании / В.Л. Цветков // Психопедагогика в правоохранительных органах. - 2014. - № 4. - С. 86–90.
10. *Криволапчук В.О.* Психологічне забезпечення працівників МВС та військовослужбовців Національної гвардії – учасників антитерористичної операції / В.О. Криволапчук, В. Р. Слівінський, Л. А. Кірієнко, С. В. Кушнар'єв. - К. : ДНДІ МВС України, 2016. - 124 с.
11. *Криволапчук В.О.* Особиста безпека : навч.-практ. посіб. / В.О. Криволапчук , І.М. Тодуров – К. : ВПЦ МВС України, 2006. - 169 с.
12. *Aldwin, C.M.* Stress, coping, and development, Second Edition: An Integrative Perspective / C.M. Aldwin. - New York : Guilford, 2007. - 432 p.
13. *Maddi, S.* Hardiness training for high risk undergraduates / S. Maddi, D.M. Khoshaba, K. Jensen, E. Carter, J.L. Lu, R.H. Harvey // NACADA Journal. - 2002. - № 22. - P. 45–55.
14. *Luenda E.* Charles et al. Shift Work and Sleep: The Buffalo Police Health Study / Policing: An International Journal of Police Strategies and Management. - 2007. - № 2. - P. 215–227.

Отримано 28.01.2016